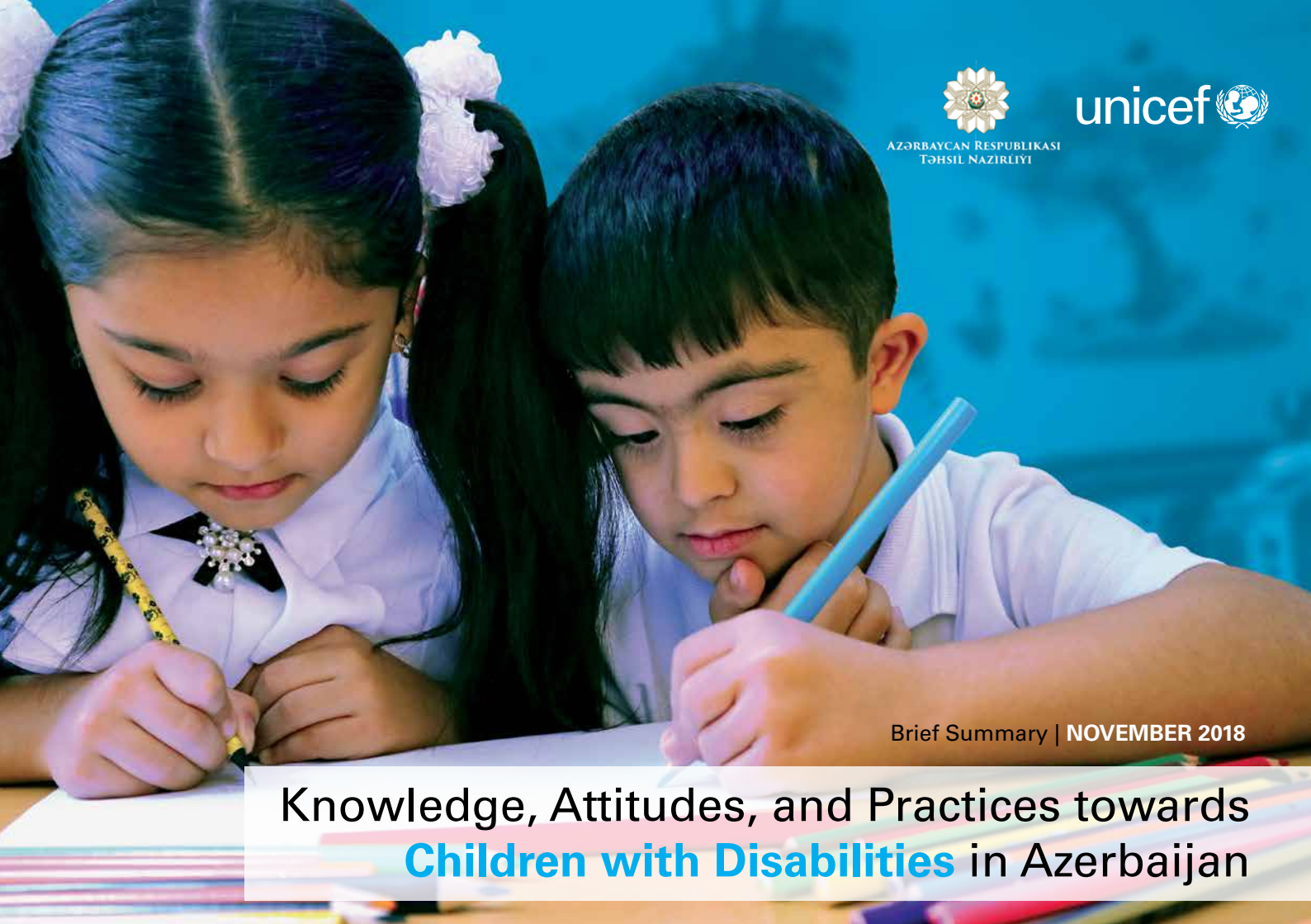

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NAZIRLIYI

unicef

Brief Summary | **NOVEMBER 2018**

Knowledge, Attitudes, and Practices towards **Children with Disabilities** in Azerbaijan

**KNOWLEDGE, ATTITUDES AND PRACTICES TOWARDS
CHILDREN WITH DISABILITIES IN AZERBAIJAN**

March, 2018

Dr Peter Grimes, Marieke Stevens and Arlene dela Cruz
SIAR Research and Consulting Group
Institute of Education, Ministry of Education of Azerbaijan Republic

This document has been produced by UNICEF with the assistance of the Ministry of Education. Its contents are the sole responsibility of authors and can in no way be taken to reflect the views of the Ministry of Education of Azerbaijan Republic and UNICEF.

A Knowledge-Attitudes-Practices (KAP) Study was carried out jointly by the **Ministry of Education (MoE)** and **UNICEF Country Office for Azerbaijan** between August 2017 and March 2018 as part of the support to the inclusive education programme.

The KAP survey aims at better understanding of knowledge, attitudes and practices the Azerbaijan society has towards children with disabilities. The evidence generated will be used to support the development of a communication strategy for promoting social inclusion and inclusive education. Key findings and recommendations will contribute to the integrated policy improvement and transformation of the education system and overall support system for children with disabilities from a medical approach to a social/inclusive approach. In doing so, the study will support the Government of Azerbaijan in meeting its commitment under the United National Convention on the Rights of People with Disabilities (UNCRPD) and to realize equal rights for children with disabilities in Azerbaijan.

The analysis used a rights-based systems framework to collect data and develop an understanding of inclusion of children with disabilities in the Azerbaijani society.

Socio-Ecological Model

The systems' framework aims to support an analysis of the interaction and interdependence of knowledge, attitudes and practices of individuals and groups at different levels of the society and how these complex and dynamic factors influence the inclusion of children with disabilities in the society and their access to public services.

Key Findings of the KAP

©UNICEF Azerbaijan / Pirozzi / 2018

Understanding of Disability as a concept is weak at all levels of society.

Disability is often defined by focusing on limitations or differences. A confusion exists between disability and health conditions. Personal descriptions of disability include:

- Focus on physical appearance: 'a person with physical defect', 'cannot move his arm', 'absence of any part of the body'.
- Focus on defect or limitation: 'incapable person', 'person who cannot speak', 'person who cannot see', 'a person who cannot hear', 'some features are limited', 'in need of support/help'.
- Confusion between disability and health condition: 'disease/illness'.
- Negative or stigmatizing definitions: 'Dissatisfied one/person who lost hope', 'underdeveloped person', 'half-human', 'a person who is not like everyone else', 'crippled', 'people outside of society'.

Knowledge of Inclusive Education is limited.

56% of teachers in the survey indicated that they have limited or no knowledge about inclusive education. Many participants in the qualitative interviews, from central level through to school level do not know what

56%
of teachers have limited
or no knowledge about
inclusive education

inclusive education is, or how it can be implemented in practice. There is little awareness of the requirements of the UNCRPD, in particular Article 24, General Comment No.4 on the Right to Inclusive Education.

People are not always aware of legislation and policies supporting children with disabilities.

Some 25% of teachers and 57% of health workers in the survey indicated limited or no knowledge of any legislation or policies relating to children with disabilities. 71% of respondents from families with children with disabilities indicated that they have limited to no knowledge about the rights of their children with disabilities and 85% of them have little to no knowledge about the benefits and available support for their children with disabilities. Only a few central government officials demonstrated awareness of some legislation or government programs to support children with disabilities in the qualitative interviews.

25%

of teachers

57%

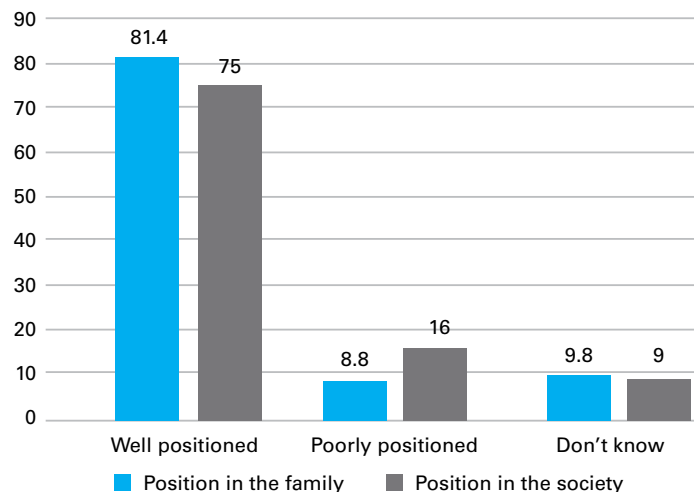
of health workers

have limited or no knowledge of any legislation or policies relating to children with disabilities.

Attitude towards children with disabilities is generally positive, however practices may not be the same.

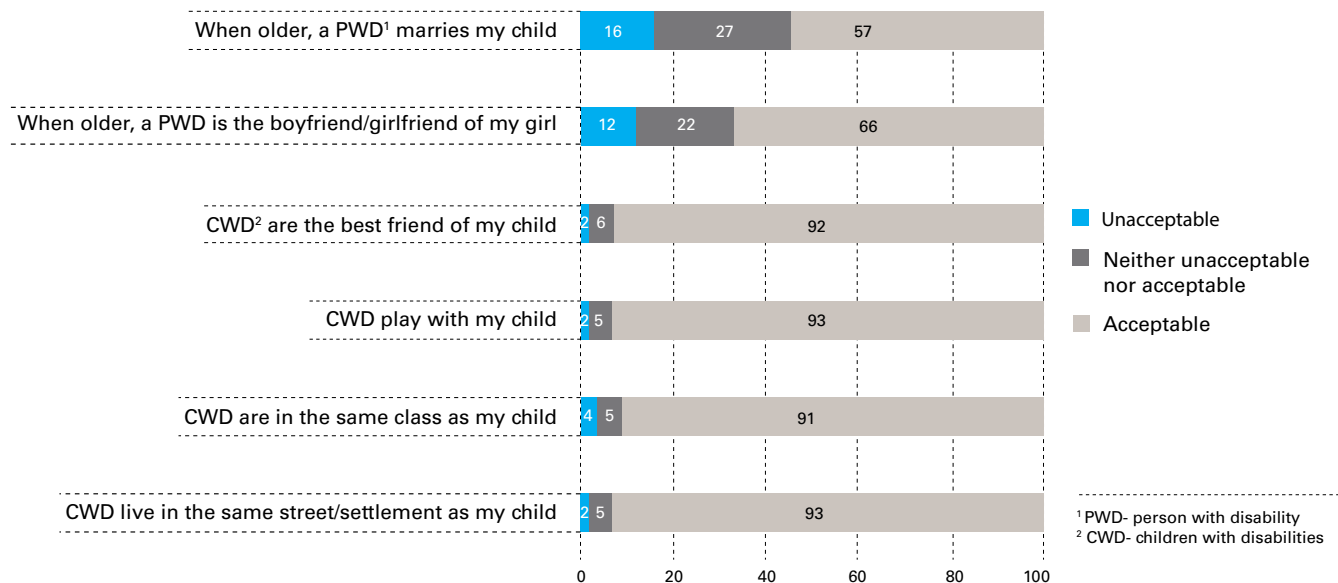
81.4% and 75% of respondents believe children with disabilities are well accepted in their families and in society respectively.

Position of children with disabilities
in the family and in the society

Majority of respondents finds it acceptable that children with disabilities live in the same neighborhood, are in the same classroom, play with and be best friends with their own children. However, having their child in a relationship or be married to a person with disabilities when older is less acceptable.

Social connection with children with disabilities

Only 9% of the respondents do not accept bringing children with disabilities to social events, and only 7% considered it acceptable to hide children with disabilities to avoid children having contact with people outside the family.

However, it seems children with disabilities are not very visible in most communities surveyed. About one-third (37%) of respondents rarely see children with disabilities. In addition, 60% of the respondents do not know any children with disabilities personally.

People are slightly more in favour of residential instead of home-based care for children with disabilities.

63% of the respondents agree on children with disabilities should be placed in residential institutes, compared with 52% agreement with the statement that parents should be supported so their children with disabilities can stay at home.

Perspectives on the best way to provide education for children with disabilities differ.

Some participants think children with disabilities will learn more and increase their social skills in mainstream schools. They prefer inclusive education as it is 'the right thing to do' and believe it would increase job opportunities for children with disabilities when they grow up.

Most participants think however that inclusive education is not possible for children with challenging behaviour, with learning disabilities and children who have difficulties in physically accessing schools. Some participants believe special education is better for children with disabilities as they would feel more comfortable with other children with disabilities and the teachers have specialized training. Another group of participants think home education provides the best

opportunity for an individualized approach for children with disabilities.

It is worth noting that 88% of parents of children with disabilities in the survey agree that "My children with disabilities have the rights to go to regular school in our own town or village". All parents of children with disabilities in both mainstream and special schools interviewed as part of the Baku case study, wanted their children to attend mainstream schools in age-appropriate classes.

Not all children with disabilities are registered.

Although the research participants from health centers visited were convinced that all children with disabilities in their area have been clearly and accurately identified, the reported numbers of children with disabilities (2.6% of the total population of children, calculated by UNICEF based on official statistics) are however significantly below the international average (5.1%, WHO and the World Bank, 2011) and have included sometimes those children with disease rather than disability. This might be linked to the way in which disability is defined in a narrow, medically oriented definition in Azerbaijan instead of the social model.

Azerbaijan's definition of disability

A person in need of social assistance and protection, with limited life activity **as a result of various mental, spiritual, physical defects and diseases** that cause the violation of the overall development of the body
(*A Law of Republic of Azerbaijan on the Rights of the Persons with Disabilities, 1992 Art 2*)

International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF)

The ICF is a classification of health and health-related domains. As the functioning and disability of an individual occurs in a context, ICF also **includes a list of environmental factors**
(*WHO, 2001*)

44% of the parents of children with disabilities involved in the survey indicated that their children did not receive an official diagnosis. Most parents of children with disabilities and NGOs working with parents reported in the qualitative interviews that it is difficult to obtain a disability certificate, which is necessary to enjoy benefits. Some families explain that they cannot afford extended stays in the district hospital to receive a diagnosis and in some cases, there were reports of seeking other options to speed up the process.

Very few options for early intervention for children with disabilities are available, and they are mostly located in Baku.

Some district hospitals offer rehabilitation services, although in some districts this is only available for adults. Nearly all early intervention and rehabilitation services are centre-based. There are some examples of a mobile home visiting service being established but this is still at very early stages of development and is supported by local NGOs. Some parents shared that they continue to search for a cure for their children with disabilities. They waste time and money and often miss early intervention and learning opportunities. This is very much due to misinformation and social pressure for children to conform to an idealized norm.

Children without disabilities are helpful and friendly towards children with disabilities, however bullying or the fear of bullying is still a significant barrier.

One-third (1/3) of the respondents of the household survey indicated that they have seen other people helping children with disabilities in their community. Over half of children have noticed how children without disabilities help children with disabilities. However, in the qualitative interviews, parents, children with disabilities and teachers have all mentioned bullying or fear of bullying as a significant barrier for children with disabilities to access mainstream education.

Special education and home-based education usually isolate children with disability from society.

Hiding children with disabilities away from society does not seem to be a very common practice although it was reported in the past. Many children with disabilities however still face serious social isolation. Children receiving education at home make very limited social connections with people other than their teachers and close relatives. Those children with disabilities who attend segregated special schools have very few opportunities to mix with other children in non-segregated settings.

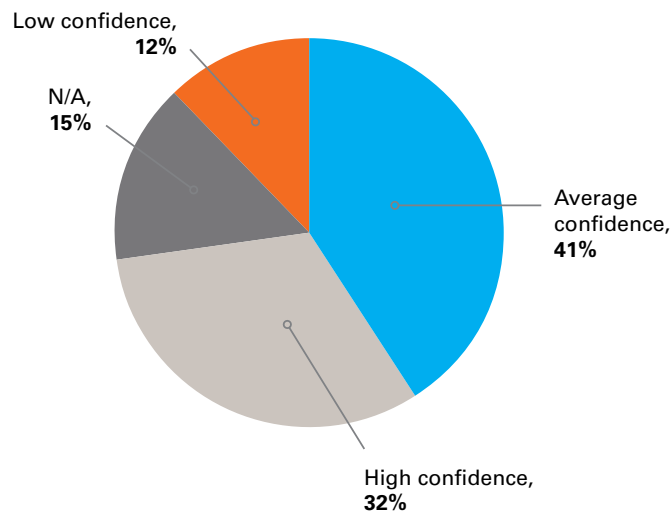
Mainstream school teachers are not sufficiently trained and receive little support in providing services to children with disabilities, but they feel confident to work with children with disabilities.

All mainstream schools visited included some children with disabilities. Over half (57%) of the respondents had considerable contacts with children with disabilities. Since, inclusive education is a new concept in the country, it is not surprising that teachers seemed to feel more

©UNICEF Azerbaijan / Pirozzi / 2018

familiar with the concept of 'disability' (very familiar: 21%, moderately familiar: 28%) than with the concept of 'inclusive education' (very familiar: 6%, moderately familiar: 23%). A large majority of the respondents reported that they have not received (73%) or received little (11%) training on teaching children with disabilities in mainstream classrooms either through pre-service or in-service training. It is also little or no support in providing reasonable accommodations to adapt the building, curriculum, assessment or pedagogy for these children. Many teachers and parents are worried that the class might not have enough time to go through the full curriculum when there are children with disabilities in their classrooms. Despite this, the respondents feel confident in teaching children with disabilities.

Confidence in teaching children with disabilities

84% of respondents reported that they have not or received little training on teaching children with disabilities in mainstream classrooms either through pre-service or in-service training.

Four mainstream schools in Baku recently piloted inclusive education and have involved 54 children with mental disabilities in the classroom with the support of UNICEF. The interviews in these schools have been very positive, indicating that with appropriate support, teachers can successfully include children with disabilities in mainstream, age-appropriate classes.

Health workers have insufficient knowledge and training, but they believe in their responsibilities to work with children with disabilities.

Majority of respondents had considerable contacts with children with disabilities. However, two-thirds (66%) of them have not received specific training in screening and identifying children with disabilities. This can be concern since primary health care workers are usually the ones who conduct the first disability screening.

Most respondents see it as their responsibility to work with children with disabilities (Strongly agree: 34%, agree: 28%). They agree mostly that primary health care centres are the best place to provide health care monitoring and treatment for children with disabilities (Strongly agree: 20%, agree: 50%). This could support the concept of inclusive health care for children with disabilities.

Distance to health and education facilities, physical access difficulties and poverty are some additional barriers to inclusive education.

Some families live far from the school. It is especially difficult for children with disabilities to reach the school. All visited school buildings have staircases. Many participants

therefore think children with disabilities should receive home education as they cannot access all classrooms. Many families with children with disabilities are poor. Often one of the parents is not able to work to be able to take care of the child with disabilities. Families have higher medical costs and government allowances are insufficient.

©UNICEF Azerbaijan / Pirozzi / 2018

Major Recommendations

Policy makers including central and local government officials and parliaments improve understanding on disability and inclusion, the significance of disability-poverty cycle and economic impact on human capital development and long-term economic benefits of the country, by establishing inclusive health, inclusive education and inclusive social protection systems. National legislation and policy framework on people/children with disabilities need to be updated in line with the UNCRPD framework and international best practices.

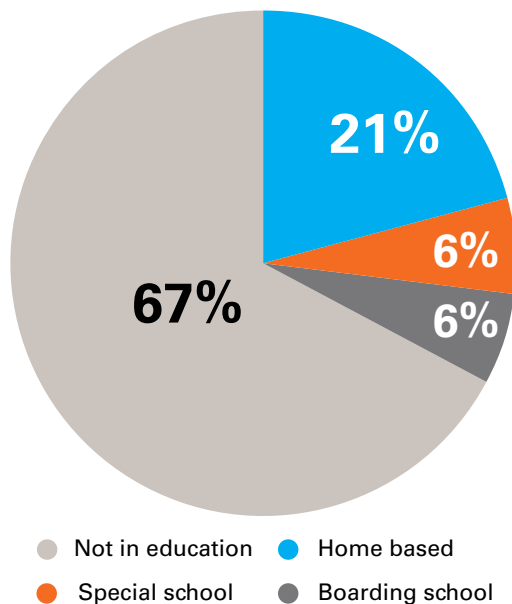
Service providers including health workers, teachers, social workers and NGOs (including Disabled People's Organizations) increase their knowledge and skills on right-based approaches to providing children with disabilities with inclusive health, education, and social protection services. Health facilities, schools, and other public facilities remove physical barriers and develop community/family-based social services to ensure equal access and full inclusion of children with disabilities in society.

Public and communities including community leaders, religious leaders, parents and children without disabilities reduce stigma and increase support to build an open, positive and supportive environment for children with disabilities.

Parents and children with disabilities have access to equitable, transparent and reliable information about disability and available resources, services and social support to overcome physical and financial barriers to inclusive services.

Achieving inclusive education requires a holistic approach and inter-ministerial coordination to ensure equitable inclusion of children with disabilities in all aspects of the society. Development and implementation of an integrated communication strategy for Behaviours and Social Change based on key findings of this study are recommended.

Education status of children
with Disabilities

In 2017, the country adopted the “State Programme for the Development of Inclusive Education for Persons with Disabilities 2018-2024” aiming at ensuring persons with disabilities access education on an equal basis as others and eliminating barriers to full and meaningful inclusion.

Background

The Government of the Republic of Azerbaijan demonstrates strong commitment to support Persons with Disabilities including children with disabilities by ratifying the UN Convention on the Rights of the Child (CRC) on 21 July 1992, and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) on 20 October 2008, which explicitly prohibits discrimination against children on the basis of disability. According to official statistics, there are about 72,000 children with disabilities registered and received social allowance in Azerbaijan in 2017 (State Statistical Committee), of which approximately 43,000 children are of primary and secondary school age (UNICEF estimate). In 2016-2017, only 14,638 children with disabilities are enrolled either in special schools (2,558), boarding schools (2,725) or in individual home education (9,355), meaning only one-third (1/3) of total children with disabilities received some type of education and very few are in inclusive schools.

Methodology

The KAP study applied a convergent mixed methods design including:

Literature Review

- international and legal documents / frameworks on the rights of children with disabilities,
- UNICEF strategies in supporting children with disabilities,
- international good practices on KAP study and Communication for Social Change,
- existing information, research and studies on the situation of children with disabilities, and existing legislation and services in Azerbaijan.

Quantitative Data Collection

- household survey with 2,517 respondents from 21 research locations in nine zones (Baku
- Absheron, Ganja-Gazakh, Sheki-Zaqatala, Lankaran-Astara, Guba-Kachmaz, Aran, Yukhari-Garabagh, Mountainous Shrivani)

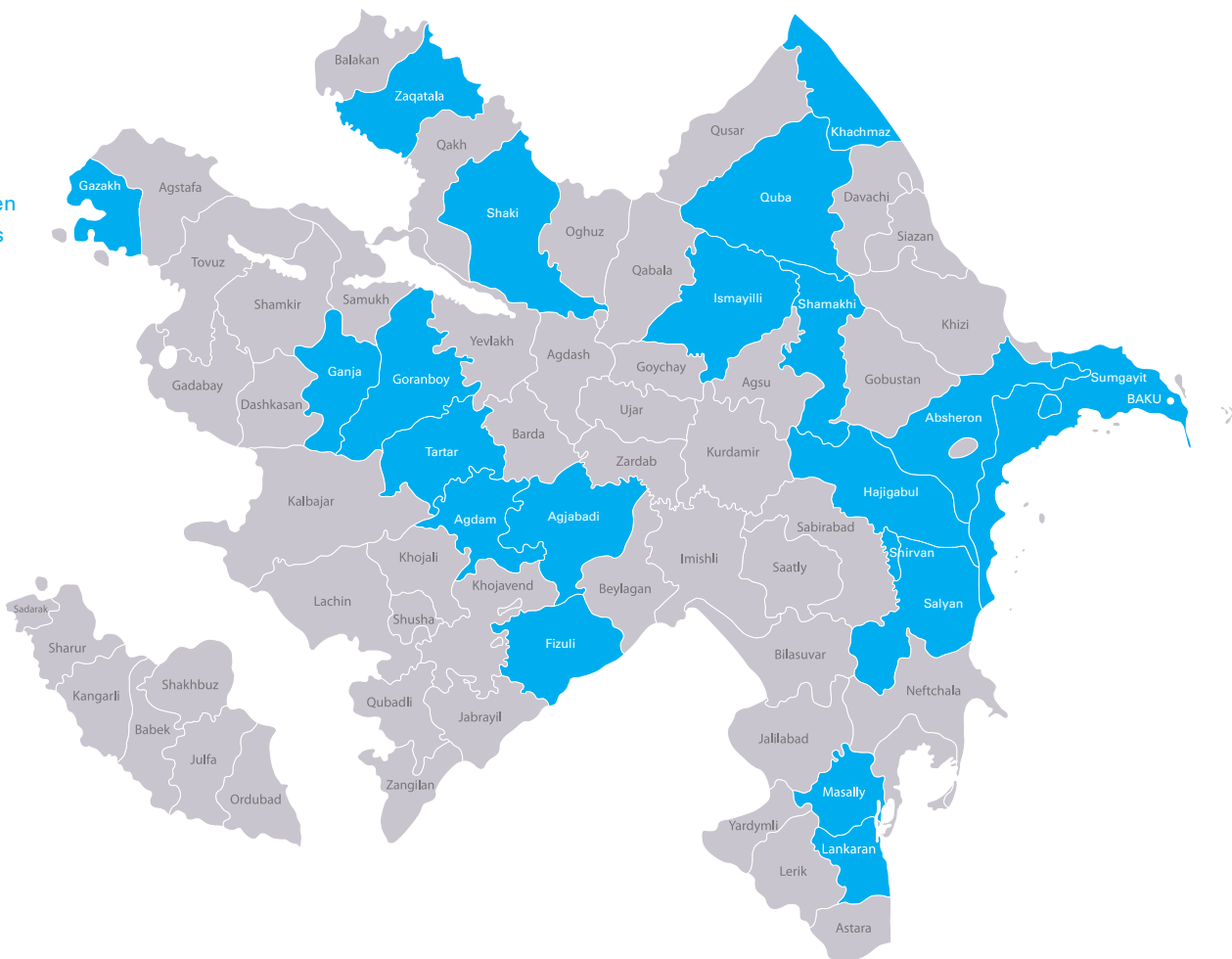
- a set of four questionnaires: a general questionnaire for the general population; a child questionnaire for young people between 12 and 18 years old; a questionnaire for families with children with disabilities; and a questionnaire for families with young children (0-8 years old) was carried out.

Qualitative Data collection

- Self-administered specific questionnaires to 166 teachers and 76 health workers in six regions (Sheki, Zaqatala, Lankaran, Masalli, Ganja, Goranboy).
- 4 case studies through 125 research activities (including in-depth interviews, focus group discussions, and observations) with 324 participants (including central and local level MoE, MoLSPP and MoH representatives, school directors, teachers, health workers, parents, children with and without disabilities,

NGOs, DPOs and rehabilitation centres) at four regions: Sheki-Zaqatala, Lankaran – Masalli, Ganja – Goranboy and Baku.

■ Districts where Knowledge, Attitude, and Practices study towards Children with Disabilities was conducted

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
TƏHSİL NƏZİRLİYİ

unicef

Qısa xülasə | NOYABR 2018-ci il

Azərbaycanda **əlilliyi olan uşaqlarla** bağlı
biliklər, münasibət və təcrübə

**Əlilliyi olan uşaqlarla bağlı Biliklər, Münasibət və Təcrübə üzrə
tədqiqat**
Mart, 2018

Dr Piter Qrayms, Marike Stivens və Arlin dela Kruz
SIAR Tədqiqat və Konsaltinq Qrupu
Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Təhsil İnstitutu

Bu sənəd Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və Təhsil İnstitutunun dəstəyi ilə BMT-nin Uşaq Fondunun (UNICEF) Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən hazırlanmışdır. Sənədin məzmunu müəlliflərin beynəlxalq və yerli ekspertlərdən ibarət tədqiqat qrupunun məsuliyyətidir və heç bir şəkildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və UNICEF-in fikirlərini əks etdirməmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi (TN) və BMT-nin Uşaq Fondunun (UNICEF) Azərbaycandakı Nümayəndəliyi tərəfindən 2017-ci ilin avqust ayından 2018-ci ilin mart ayınadək inklüziv təhsil haqqında proqrama dəstək çərçivəsində əlilliyi olan uşaqlarla bağlı **Biliklər, Münasibət və Təcrübə (ing. Knowledge, Attitudes and Practices/KAP)** üzrə birgə tədqiqat aparılmışdır.

“KAP” tədqiqatı Azərbaycan cəmiyyətində əlilliyi olan uşaqlarla bağlı bilikləri, münasibəti və təcrübəni daha yaxşı araşdırmaq məqsədi daşıyırdı. Tədqiqat zamanı toplanmış faktlar sosial integrasiyanın və inklüziv təhsilin təşviqi üçün kommunikasiya strategiyasının işlənilib hazırlanması prosesinin dəstəklənməsi məqsədilə istifadə olunacaq. Əldə olunmuş əsas nəticələr və tövsiyələr sayəsində isə integrasiya edilmiş siyasətin təkmilləşdirilməsi, habelə əlilliyi olan uşaqlar üçün mövcud təhsil və ümumi dəstək sistemlərində tətbiq edilən tibbi yanaşmadan sosial/inklüziv yanaşmaya keçid təmin ediləcək. Bütün bu məqsədlərə nail olmaqla “Əlilliyi olan insanların hüquqları haqqında” BMT Konvensiyasından (UNCRPD) irəli gələn öhdəliklərin Azərbaycan tərəfindən icra olunması və Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqların bütün hüquqlarının həyata keçirilməsi tədqiqat nəticəsində təmin ediləcəkdir. Azərbaycan cəmiyyətində əlilliyi olan uşaqların inkluziyası anlayışını inkişaf etdirmək məqsədilə toplanmış

Sosial Mühit Modeli

məlumatların təhlili üçün insan hüquqlarına əsaslanan sistemlər çərçivəsindən istifadə olunmuşdur. Sistemlər çərçivəsi cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrində yer alan fərdlərin və qrupların bilikləri, münasibəti və təcrübəsi arasında qarşılıqlı əlaqələri, həmçinin əlilliyi olan uşaqların cəmiyyətə integrasiyasına və ictimai xidmətlərdən istifadə etmələrinə bu cür mürəkkəb və dinamik amillərin nə cür təsir göstərməsini təhlil etmək məqsədi daşıyır.

“KAP” tədqiqatının əsas nəticələri

©UNICEF Azerbaijan / Pirozzi / 2018

Cəmiyyətin bütün təbəqələrində “əlillik” anlayışı barədə biliklər çox bəsitdir.

Əksər hallarda əlillik hansısa məhdudiyyətlərə və fərqliliyə diqqət yetirməklə təsvir olunur. “Əlillik” və “sağlamlıq vəziyyəti” anlayışları barədə biliklər arasında müəyyən qarışıqlıq var. Əlilliklə bağlı müxtəlif insanlar tərəfindən verilmiş təsvirlər bunları özündə əks etdirir:

- İnsanın fiziki əlamətlərinə diqqət yetirməklə bağlı: “fiziki qüsuru olan insan”, “əli hərəkət etməyən insan”, “bədəninin hansısa hissəsi olmayan insan”;
- Qüsurlara və ya məhudiyyətlərə diqqət yetirməklə bağlı: “hərəkətsiz insan”, “danışa bilməyən insan”, “görməyən insan”, “əşitməyən insan”, “bəzi funksiyaları məhdud olan insan”, “dəstəyə/köməyə ehtiyacı olan insan”;
- “Əlillik” və “sağlamlıq vəziyyəti” anlayışlarının qarışdırılması: “xəstə/naxoş insan”;
- Mənfi və ya xoşagəlməz ifadələr: “narazı/ümidlərini itirmiş insan”, “nakam insan”, “yarıminsan”, “başqalarına bənzəməyən insan”, “şikəst”, “cəmiyyətdənkənar insan”.

İnklüziv təhsil haqqında biliklər məhdud xarakter daşıyır.

Tədqiqatla bağlı sorğuda iştirak etmiş müəllimlərin 56%-i inklüziv təhsil barədə biliklərinin məhdud olmasını və ya ümumiyyətlə olmamasını göstərmişdir. Mərkəzi orqanlar səviyyəsindən məktəb səviyyəsində qurumları təmsil etməklə keyfiyyət sorğusu mü sahibələrində iştirak etmiş şəxslərin çoxu inklüziv təhsilin nə olduğunu və bu təhsilin təcürbədə nə cür həyata keçirildiyini bilmirdi. UNCRPD-dən, xüsusilə də bu Konvensiyaya dair 4 nömrəli Ümumi Şərhin Inklüziv Təhsil Hüququ barədə 24-cü maddəsindən irəli gələn tələblər barədə biliklər azdır.

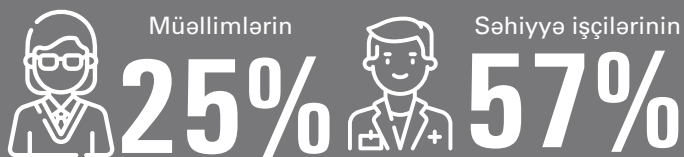
sorğuda iştirak
etmiş müəllimlərin

56%-i

inklüziv təhsil barədə biliklərinin
məhdud olmasını və ya ümumiyyətlə
olmamasını göstərmişdir.

İnsanlar əlilliyi olan uşaqların hüquqlarını dəstəkləyən qanunlar və siyasətlər barədə kifayət qədər bilmirlər

Sorğuda iştirak etmiş müəllimlərin 25%, səhiyyə işçilərinin isə 57%-i əlilliyi olan uşaqların hüquqlarını dəstəkləyən hər hansı qanun və ya siyasət barədə biliklərinin məhdud olmasını və ya ümumiyyətlə olmamasını göstərmişdir. Əlilliyi olan uşaqların yaşadığı ailələrdən olan respondentlərin 71%-i bu cür uşaqların hüquqları barədə, 85%-i isə həmin uşaqlar üçün nəzərdə tutulan güzəştlər və mövcud olan dəstək mexanizmləri barədə biliklərinin məhdud olmasını və ya ümumiyyətlə olmamasını göstərmişdir. Keyfiyyət sorğusu ilə bağlı müsahibələrdə iştirak etmiş mərkəzi hakimiyyət orqanlarının az sayda rəsmisi əlilliyi olan uşaqlara dəstəyin göstərilməsini nəzərdə tutulan bəzi qanunvericilik aktları və ya dövlət proqramları barədə məlumatlı olduğunu göstərmişdir.

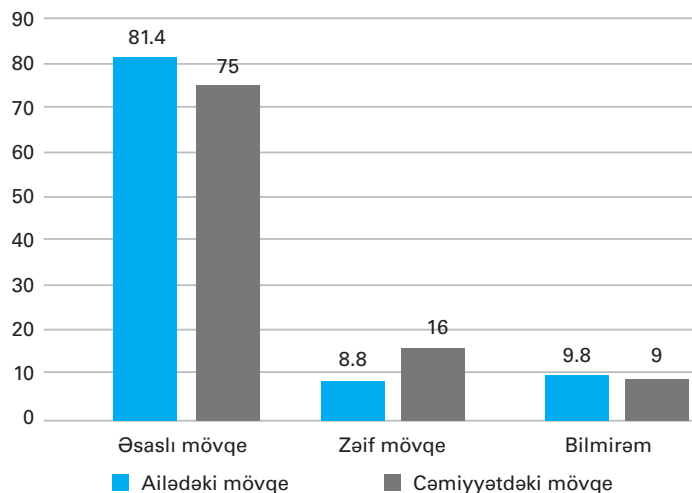

uşaqların hüquqlarını dəstəkləyən hər hansı qanun və ya siyasət barədə biliklərinin məhdud olmasını və ya ümumiyyətlə olmamasını göstərmişdir.

Ümumilikdə, əlilliyi olan uşaqlara münasibət müsbət olsa da, təcrübədə vəziyyət fərqli ola bilər.

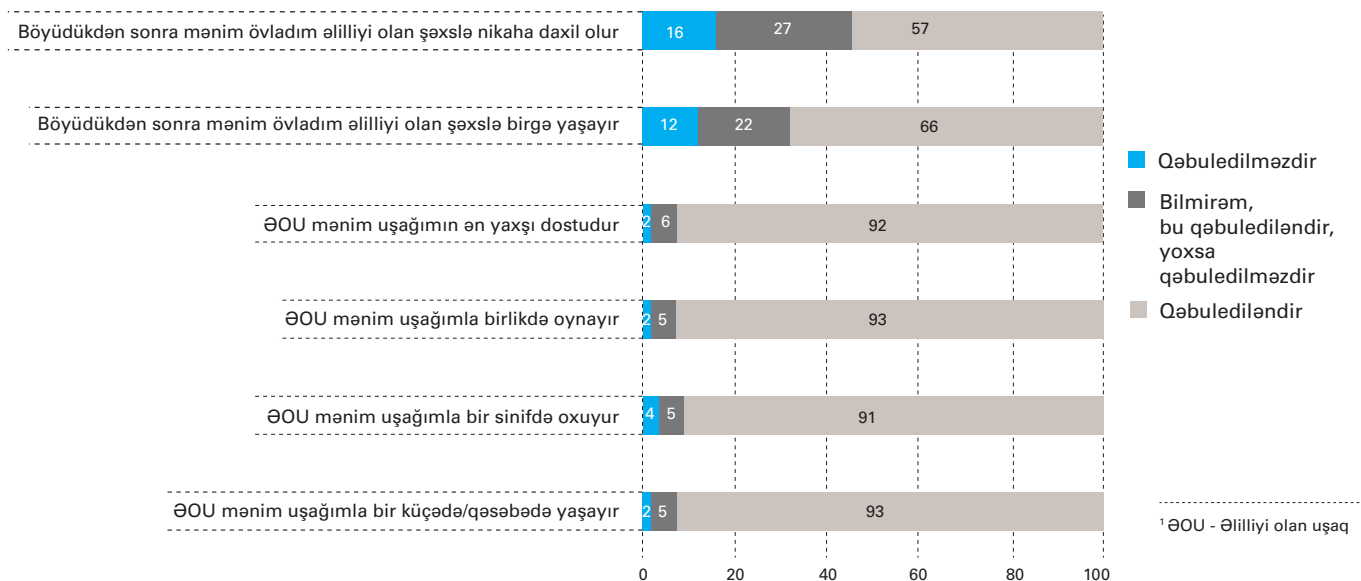
Respondentlərin 81,4%-i onların ailələrində, 75%-i isə ümumiyyətlə cəmiyyətdə əlilliyi olan uşaqlara münasibətin yaxşı olduğundan əmin idi.

Əlilliyi olan uşaqların ailədəki və cəmiyyətdəki mövqeyi

Respondentlərin əksəriyyəti əlilliyi olan uşaqların qonşuluqda yaşamasını və onların uşaqları ilə eyni sinif otaqlarında təhsil almasını, habelə oynamasını və dostluq etməsini məqbul hesab etmişdir. Lakin həmin respondentlər qeyd etmişdirlər ki, onların uşaqlarının böyüdükdən sonra əlilliyi olan şəxslərlə birgə yaşaması və ya nikah bağlaması nisbətən az qəbul ediləndir.

Əlilliyi olan uşaqlara sosial münasibət

Respondentlərin yalnız 9%-i əlilliyi olan uşaqların sosial tədbirlərə gətirilməsi hallarını qəbul etməmişdir və yalnız 7%-i bu cür uşaqların ailədən kənarda insanlarla təmasda olmasından boyun qaçırmaq üçün gizlədilməsini məqbul hesab etmişdir. Bununla belə, sorğunun aparıldığı icmaların çoxunda əlilliyi olan uşaqların nəzərə çatmadığını qeyd etmək olar. Respondentlərin təxminən üçdə biri (37%-i) əlilliyi olan uşaqları nadir hallarda gördüklərini, 60%-i isə əlilliyi olan uşaqları şəxsən tanımadıqlarını deyirlər.

İnsanlar əlilliyi olan uşaqlar üçün qayğının ev ilə müqayisədə daha çox müvafiq müəssisələrdə göstərilməsinin tərəfdarıdır.

Validəynlərinə köməklik göstərilərək əlilliyi olan uşaqların evdə qalması fikiri ilə razılaşmış 52% respondentlə müqayisədə 63% respondent əlilliyi olan uşaqların müvafiq müəssisələrə yerləşdirilməsi barədə fikirlə razılaşmışdır.

Əlilliyi olan uşaqların təhsil almasının ən yaxşı yolu ilə bağlı perspektivlər fərqlidir.

İştirakçıların bəziləri belə bir fikirə gəlmişdir ki, əlilliyi olan uşaqlar adi məktəblərdə təhsil aldıqda daha çox biliklər əldə edəcəklər və öz sosial bacarıqlarını inkişaf etdirəcəklər. Onlar “düzgün addım” hesab etdikləri inklüziv təhsilə üstünlük verərək əminliklə bildirmişdirlər ki, bu, əlilliyi olan uşaqların böyüdükdən sonra işə düzəlmək imkanlarını da artıracaq. Lakin, sorğu iştirakçılarının çoxu hesab etmişdir ki, inklüziv təhsil davranış pozuntusu və təhsildə geriləmələri olan, habelə məktəbə gəlmək üçün fiziki imkanları olmayan uşaqlar üçün mümkün deyil. Respondentlərin bəziləri hesab etmişdir ki, əlilliyi olan uşaqlar üçün xüsusi təhsil daha yaxşıdır, çünki onlar əlilliyi olan digər uşaqların və bu sahədə ixtisaslaşmış təhsil almış müəllimlərin yanında olduqda özlərini daha rahat hiss edəcəklər. Sorğu iştirakçılarının başqa bir qrupu hesab etmişdir ki, evdə təhsil proqramı əlilliyi olan uşaqlar üçün ən yaxşı fərdi

yanaşma evdə təhsil proqramıdır.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, əlilliyi olan uşaqların sorğuda iştirak etmiş valideynlərinin 88%-i “mənim uşağımın kəndimizdəki və ya şəhərimizdəki adi məktəbə getmək hüququ vardır” fikiri ilə razılaşmışdır. Həm adi, həm də xüsusi məktəblərdə təhsil alan əlilliyi olan uşaqların Bakı şəhəri üzrə tədqiqat çərçivəsində müsahibələrdə iştirak etmiş valideynlərinin hamısı öz uşaqlarının adi məktəblərdə onların yaşına uyğun siniflərdə oxumağını istəmişdir.

Əlilliyi olan uşaqların heç də hamısı qeydiyyatda alınmır.

Tədqiqata cəlb olunmuş müvafiq səhiyyə müəssisələrinin sorğuda iştirak etmiş əməkdaşları onların ərazilərində yaşayan əlilliyi olan uşaqların hamısının lazımı qaydada və dəqiqliklə qeydiyyatda alındığına əmin olsalar da, bu cür uşaqlara dair staistik rəqəm (rəsmi statistik məlumatlar əsasında UNICEF tərəfindən aparılmış hesablamalara əsasən – ölkədəki uşaqların 2,6%-i) beynəlxalq səviyyədə mövcud olan orta göstəricidən əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır (ÜST-nin və Dünya Bankının 2011-ci il tarixli məlumatlarına əsasən – ölkədəki uşaqların 5,1%-i) və bəzən əlilliyi olan uşaqları deyil, müəyyən xəstəlikləri olan uşaqların sayını özündə əks etdirir. Bu onunla əlaqədar ola bilər ki, Azərbaycanda “əlil” anlayışı geniş sosial modeldən fərqli olaraq məhdud xarakterli, tibb yönümlü tərifi əsasında müəyyən edilmişdir.

Əlilliyi olan uşaqların sorğuda iştirak etmiş valideynlərinin 44%-i onların uşaqlarına rəsmi diaqnozun təyin edilmədiyini göstərmişdir. Əlilliyi olan uşaqların valideynlərinin və bu cür valideynlərlə işləyən QHT-lərin çoxu keyfiyyət sorğusu müsahibələri zamanı bildirmişdir ki, müvafiq güzəştlərdən istifadə etmək üçün tələb edilən əlillik barədə arayışı almaq çətinidir. Ailələrin bəziləri bunu diaqnozu almaq üçün rayon xəstəxanalarında uzun müddət ərzində qalmağın onlar üçün mümkün olmaması ilə izah etmişdirlər, bəzi cavablarda isə prosesin sürətləndirilməsi üçün digər yollardan istifadə edilməsi barədə məlumat verilmişdir.

Əlilliyi olan uşaqlarla bağlı erkən müdaxilə üçün çox az imkan mövcuddur və bu cür imkanların əksəriyyəti əsasən Bakı şəhərində cəmləşmişdir.

Rayon xəstəxanalarının bəzilərinə reabilitasiya xidmətləri təklif edilsə də, bəzi rayonlarda bu xidmətlər yalnız böyükər üçün mövcuddur. Demək olar ki, erkən müdaxilə və reabilitasiya xidmətlərinin hamısı mərkəzləşdirilmiş qaydada göstərilir. Evlərdə səyyar xidmətlərin göstərilməsinə dair bəzi misallar mövcud olsa da, bu proses öz inkişafının ilkin mərhələsindədir və yerli QHT-lər tərəfindən dəstəklənir. Valideynlərin bəziləri bildirmişdir ki, öz uşaqlarının müalicəsi üçün imkanlar axtarmaqda davam edirlər. Onlar buna görə öz vaxtlarını və vəsaitlərini səmərəsiz sərf edərək uşaqları üçün erkən müdaxilə və təhsil almaq imkanlarını itirmiş olurlar. Bu ilk növbədə onların düzgün

məlumatlandırılmaması ilə və uşaqlarını ideal normaya uyğunlaşdırmaq üçün sosial təzyiqlərin göstərilməsi ilə əlaqədardır.

Sağlam uşaqlar əlilliyi olan uşaqlara kömək edərək dostcasına yanaşsalar da, əlilliyi olan uşaqlara qarşı rixşəndlə yanaşma halları və ya təhlükəsi hələ ciddi maneə olaraq qalmaqdadır.

Ev təsərrüfatları sorğusunda iştirak etmiş respondentlərin üçdə biri göstərmişdir ki, yaşadıkları icmalarda əlilliyi olan uşaqlara digər insanlar tərəfindən köməliyin göstərilməsi hallarının şahidi olublar. Uşaq respondentlərin yarısı sağlam uşaqların əlilliyi olan uşaqlara nə cür köməliyin göstərildiyini qeyd etmişdir. Bununla belə, keyfiyyət sorğusu müsahibələri zamanı valideynlərin, əlilliyi olan uşaqların və müəllimlərin hamısı bu uşaqların ümumtəhsil prosesində iştirak etmələrinə ciddi maneələrdən biri kimi rixşəndlə yanaşma hallarını və ya təhlükəsini göstərmişdir.

©UNICEF Azerbaijan / Pirozzi / 2018

“Əlil” anlayışının Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən tərif:

Orqanizminin ümumi inkişafının pozulmasına səbəb olmuş **müxtəlif əqli, hissiyat, fiziki və ya xəstəliklərdən doğan qüsurlar nəticəsində** həyat fəaliyyəti məhdudlaşan, sosial yardıma və müdafiə ehtiyacı olan şəxs əlil sayılır (Azərbaycan Respublikasının “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” 1992-ci il tarixli Qanununun 2-ci maddəsi).

Funksionallığın, əlilliyin və sağlamlığın beynəlxalq təsnifatı (ICF):

ICF sağlamlığın və sağlamlıqla bağlı bir sıra məsələlərin təsnif edilməsini nəzərdə tutur. Şəxsin funksionallığındakı problemlər və əlilliyi müəyyən kontekstdə baş verdiyindən ICF-də bir sıra ətraf mühit amilləri də öz əksini tapır (ÜST, 2001-ci il).

Adatən xüsusi təhsil və evdə təhsil əlilliyi olan uşaqları cəmiyyətdən təcrid edir.

Əlilliyi olan uşaqların cəmiyyətdən gizlədilməsi geniş vüsət almış norma sayılmasa da, bu cür halların keçmişdə mövcud olması barədə bildirilirdi. Lakin əlilliyi olan uşaqların bir çoxu ciddi sosial təcridlə hələ də üzləşməkdədir. Evdə təhsil alan uşaqların öz müəllimlərini və yaxın qohumlarını çıxmaq şərtilə, başqa insanlarla sosial münasibətləri çox məhdud xarakter daşıyır. Xüsusi məktəblərdə təhsil alan əlilliyi olan uşaqların adi mühitdə təhsil alan digər uşaqlara qatılması imkanları da çox azdır.

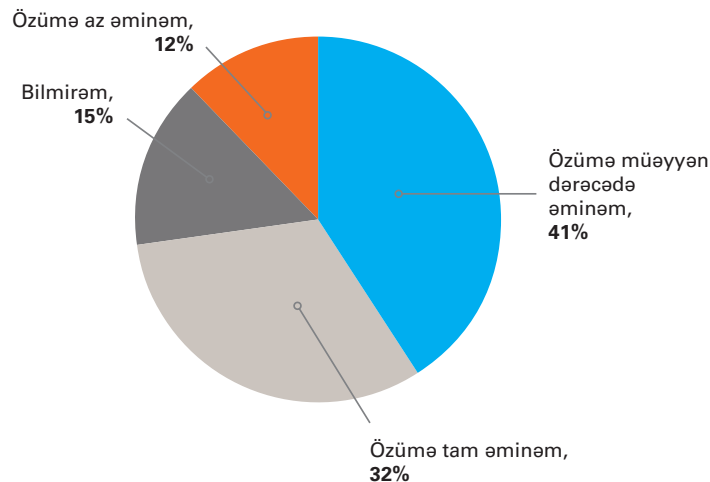
Adi ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri əlilliyi olan uşaqlara xidmətlərin göstərilməsi üçün yetərinə təlimləndirilməsə və çox az dəstək alsa da, onlarda bu cür uşaqlarla işləmək üçün özünəəminlik hissi var.

Tədqiqata daxil edilmiş ümumtəhsil məktəblərinin hamısında əlilliyi olan bir neçə uşaq təhsil alır. Respondentlərin yarısından çoxu (57%-i) əlilliyi olan uşaqlarla yaxından təmasda olub. Inkluziv təhsil bu ölkə üçün yeni anlayış olduğundan müəllimlərin belə bir anlayışla müqayisədə (bu anlayışla çox yaxşı tanışam: müəllimlərin 6%-i, orta səviyyədə tanışam: müəllimlərin 23%-i) “əlillik” anlayışını daha yaxşı bilməsi (bu anlayışla çox yaxşı tanışam: müəllimlərin 21%-i, orta səviyyədə

tanışam: müəllimlərin 28%-i) təəcüb doğurmur. Respondentlərin böyük əksəriyyəti qeyd etmişdir ki, iştirak etdikləri hazırlıq və ya ixtisasartırma kursları zamanı adi ümumi siniflərdə əlilliyi olan uşaqlara dərs keçmək üçün təlimləndirilməyib (respondentlərin 73%-i) və ya çox az təlim alıblar (respondentlərin 11%-i). Eyni zamanda, məktəb binalarının, tədris proqramlarının, qiymətləndirmə sisteminin və pedaqoji heyətin bu cür uşaqlara uyğunlaşdırılması məqsədlə əsaslı işlərin görülməsi üçün çox az dəstək göstərilib və ya heç bir dəstək göstərilməyib. Müəllimlərin və valideynlərin çoxu adi siniflərdə əlilliyi olan uşaqlar təhsil aldığı zaman tədris proqramını hərtərəfli əhatə etmək üçün vaxt çatışmazlığının mümkün olması ilə əlaqədar narahatlıqlarını bildirmişdir.

Bütün bunlara baxmayaraq, əlilliyi olan uşaqlara dərs keçmək üçün respondentlərdə özünəəminlik hissi vardır.

Əlilliyi olan uşaqlara dərs keçmək üçün özünəəminlik hissi

84% qeyd etmişdir ki, onlar istər iştirak etdikləri hazırlıq, istərsə də ixtisasartırma kursları zamanı adi ümumi siniflərdə əlilliyi olan uşaqlara dərs keçmək üçün təlimləndirilməmişlər və ya, çox az təlim almışlar.

Son bir neçə il ərzində Bakı şəhərinin dörd ümumtəhsil məktəbində UNICEF-in dəstəyi ilə həyata keçirilən inklüziv təhsil üzrə pilot layihə çərçivəsində əqli geriliyi olan 54 uşaq ibtidai siniflərə qəbul edilmişdir. Bu məktəblərdə keçirilmiş müsahibələri çox uğurlu hesab etmək olar, çünki müvafiq dəstəyin təmin edilməsi nəticəsində müəllimlər əlilliyi olan uşaqları müvafiq yaş qrupları üzrə adi siniflərdəki dərs prosesinə müvəffəqiyyətlə cəlb etdiklərini göstərmişdirlər.

Səhiyyə işçiləri bu sahədə yetərli biliklərə və təlim təcrübəsinə malik olmasalar da, əlilliyi olan uşaqlarla işləmək məsuliyyətinin onların da üzərinə düşdüyünü hesab edirlər.

Respondentlərin əksəriyyəti əlilliyi olan uşaqlarla sıx təmasda olub. Lakin bu respondentlərin üçdə ikisi (66%-i) əlilliyi olan uşaqların tibbi müayinədən keçərək aşkarlanması sahəsində xüsusi təlimlərdə iştirak etməyib. Əlilliyin aşkarlanması üçün ilk müayinələrin məhz ilkin səhiyyə xidmətləri göstərən tibb işçiləri tərəfindən aparıldığından belə bir çatışmazlığı narahatedici hesab etmək olar.

Respondentlərin çoxu əlilliyi olan uşaqlarla işləmək məsuliyyətinin onların üzərinə düşdüyünü hesab etmişdir (bununla bütövlükdə razı olan respondentlər 34%, müəyyən dərəcədə razı olan respondentlər isə 28% təşkil etmişdir). Onların çoxu razılaşmışdır ki, ilkin səhiyyə xidmətləri göstərən müəssisələr əlilliyi olan uşaqların monitoring edilməsi və müalicə alması üçün ən münasib yerdirdi (bu fikirlə bütövlükdə razı olan respondentlər 20%, müəyyən dərəcədə razı olan respondentlər isə 50% təşkil etmişdir). Əlilliyi olan uşaqlara inklüziv səhiyyə xidmətlərinin göstərilməsi konsepsiyasını dəstəkləmək üçün bu cür yanaşmadan istifadə etmək olar.

©UNICEF Azərbaycan / Pirozzi / 2018

İnklüziv təhsil qarşısında duran bəzi əlavə maneələr səhiyyə və təhsil müəssisələrinə yol məsafəsindən, bu müəssisələrə daxil olmaq imkanlarının fiziki cəhətdən çətin olmasından və yoxsulluqdan ibarətdir.

Bəzi ailələr məktəblərdən uzaq məsafədə yaşayırlar. Bu xüsusən də əlilliyi olan uşaqların məktəbə gəlməyinə çətinliklər yaradır. Tədqiqatla əhatə olunmuş məktəblərin hamısında pilləkanlar mövcuddur. Bununla əlaqədar olaraq sorğu iştirakçılarının çoxu hesab etmişdir ki, əlilliyi olan uşaqlar siniflərin hamısına qalxa bilmədiyindən evdə təhsil almalıdırlar. Əlilliyi olan uşaqların çoxu yoxsul ailələrdəndir. Əksər hallarda valideynlərdən biri ailədəki əlilliyi olan uşağa baxmalı olduğundan işləyə bilmir. Bu cür ailələrin tibbi xərcləri nisbətən yüksək olur, hökumət tərəfindən verilən müavinət isə kifayət etmir.

Əsas tövsiyələr

Siyasət hazırlayanlar, o cümlədən mərkəzi və yerli hakimiyyət orqanlarının vəzifəli şəxsləri və millət vəkiliəri inklüziv səhiyyə, inklüziv təhsil və inklüziv sosial müdafiə sistemlərinin yaradılmasını təmin etməklə əlillik və inklüziya, əlillik-yoxsulluq arasında əlaqələrin əhəmiyyəti, habelə bu məsələnin insan kapitalının inkişafına və ölkənin iqtisadi gəlirlərinə təsiri barədə biliklərin təkmilləşdirilməsinə şərait yaratmalıdırlar. Əlilliyi olan şəxslərin/uşaqların hüquqlarına dair milli qanunvericilik bazası və siyasət çərçivələri UNCRPD-yə və ən yaxşı beynəlxalq təcrübəyə uyğun təkmilləşdirilməlidir.

Xidmət göstərən təşkilatların əməkdaşları, o cümlədən səhiyyə işçiləri, müəllimlər, sosial işçilər və QHT (o cümlədən ƏT) işçiləri əlilliyi olan uşaqlara inklüziv səhiyyə, təhsil və sosial müdafiə xidmətlərinin göstərilməsini təmin etmək məqsədilə insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma barədə bilik və bacarıqlarını artırmalıdırlar. Səhiyyə müəssisələri, məktəblər və digər dövlət qurumları əlilliyi olan uşaqların sağlam uşaqlarla bərabər imkanlarını və cəmiyyətə hərtərəfli inteqrasiyasını təmin etmək məqsədilə fiziki

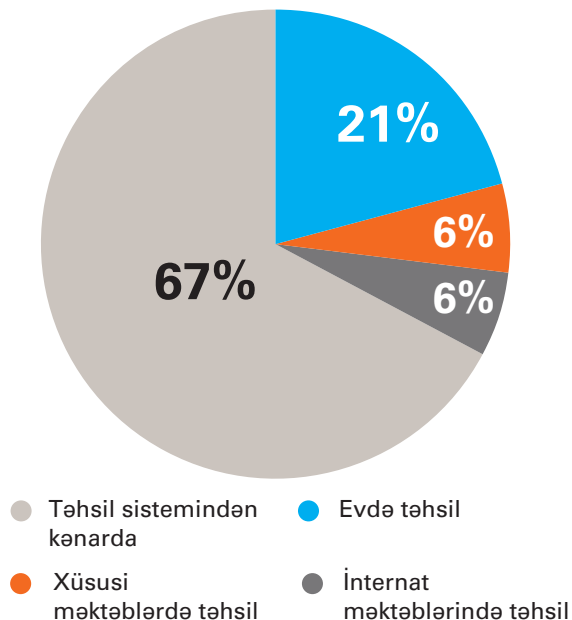
maneələri aradan qaldırmalı və icma/ailə əsaslı xidmətləri inkişaf etdirməlidirlər.

Geniş ictimaiyyət və icmalar, o cümlədən icma rəhbərləri, dini xadimlər, valideynlər və sağlam uşaqlar stiqmasizasiya hallarını azaltmaq və dəstək səviyyəsini artırmaq məqsədilə əlilliyi olan uşaqlar üçün açıq, müsbət və dəstəkverici mühit yaratmalıdırlar.

Inklüziv xidmətlərin göstərilməsi istiqamətində fiziki və maddi maneələrin öhdəsindən gəlmək üçün **əlilliyi olan uşaqların və onların valideynlərinin** əlillik barədə informasiyaya və mövcud resurslara, xidmətlərə və sosial dəstək tədbirlərinə bərabər, şəffaf və etibarlı çıxışı təmin olunmalıdır.

Əlilliyi olan uşaqların cəmiyyətin bütün sahələrinə bərabər səviyyəli inteqrasiyasını təmin etmək məqsədilə inklüziv təhsilin həyata keçirilməsinə nail olmaq üçün bütün müvafiq məsələlərin vahid yanaşma və nazirliklərarası əlaqələndirmə əsasında həll edilməsi tələb olunur. Növbəti addım kimi davranışlar və sosial dəyişiklik üzrə inteqrasiya edilmiş kommunikasiya strategiyasının bu tədqiqatın nəticələri əsasında işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi tövsiyə olunur.

Əlilliyi olan uşaqların təhsilə cəlb olunması

Əlilliyi olan şəxslərin təhsil hüququnu təhsilin bütün pillələri üzrə digər şəxslərlə bərabər səviyyədə təmin etmək və onların inklüziv təhsili üçün maneəsiz mühit yaratmaq məqsədilə 2017-ci ildə Azərbaycanda “2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” qəbul edilmişdir.

Ümumi məlumatlar

Azərbaycan Respublikası uşaqlara qarşı əlillik zəminində ayrı-seçkiliyi birmənalı şəkildə qadağan edən BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasını 1992-ci il iyulun 21-də, UNCRPD-ni isə 2008-ci il oktyabrın 20-də ratifikasiya etməklə əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən əlilliyi olan uşaqların dəstəklənməsi öhdəliyinə sadıq olduğunu nümayiş etdirmişdir.

Azərbaycan Respublikası uşaqlara qarşı əlillik zəminində ayrı-seçkiliyi birmənalı şəkildə qadağan edən BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasını 1992-ci il iyulun 21-də, UNCRPD-ni isə 2008-ci il oktyabrın 20-də ratifikasiya etməklə əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən əlilliyi olan uşaqların dəstəklənməsi öhdəliyinə sadıq olduğunu nümayiş etdirmişdir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 2017-ci il üzrə rəsmi statistikasına əsasən Azərbaycanda 72.000 nəfər əlilliyi olan uşaq qeydiyyatdadır və müvafiq sosial müavinətlərlə təmin olunur. UNICEF-in hesablamalarına görə həmin il üçün bu uşaqlardan təxminən 43.000 nəfər məktəbli yaşında idi. 2016-2017-ci tədris ilində yalnız 14.638 nəfər əlilliyi olan uşaq xüsusi məktəblərə (2.558 nəfər) və internat məktəblərinə (2.725 nəfər) qəbul edilmişdir və ya evdə təhsilə (9.355 nəfər) cəlb olunmuşdur. Bu isə o deməkdir ki, həmin il əlilliyi olan uşaqların yalnız üçdə biri müəyyən növ və ya inklüziv təhsil alır.

Metodologiya

Müvafiq sənədlərin təhlili

- Əlilliyi olan uşaqların hüquqlarına dair beynəlxalq hüquqi sənədlər/çərçivələr;
- Əlilliyi olan uşaqların dəstəklənməsi üçün nəzərdə tutulmuş UNICEF strategiyaları;
- “KAP” tədqiqatına dair ən yaxşı təcrübə və Sosial Dəyişikliklər üzrə Kommunikasiya;
- Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqların vəziyyəti ilə bağlı qüvvədə olan müvafiq qanunvericilik aktları, göstərilən xidmətlər, aparılmış tədqiqatların və araşdırmaların mövcud nəticələri.

Kəmiyyət məlumatlarının toplanması

- Ölkənin tədqiqatla əhatə olunmuş doqquz zonasının (Bakı-Abşeron, Gəncə-Qazax, Şəki-Zaqatala, Lənkaran-Astara, Quba-Xaçmaz, Aran, Yuxarı Qarabağ, Dağlıq Şirvan) 21 məntəqəsində ev təsərrüfatlarının

“KAP” tədqiqatının həyata keçirilməsi üçün aşağıda təsvir olunmuş tədbirləri nəzərdə tutan konvergent qarışıq üsullardan ibarət sistem tətbiq edilmişdir:

- 2.517 üzvündən ibarət sorğu respondentləri;
- Dörd növ sorğu anketi: ümumi əhali üçün ümumi sorğu anketi, 12-18 yaşında olan şəxslər üçün uşaq sorğu anketi, əlilliyi olan uşaqların ailələri üçün sorğu anketi və (0-8 yaşında) uşaqları olan ailələr üçün sorğu anketi;

Keyfiyyət məlumatlarının toplanması

- Altı rayonda (Şəki, Zaqatala, Lənkaran, Masallı, Gəncə, Goranboy) 166 müəllim və 76 nəfər səhiyyə işçisi üçün xüsusi sorğu anketləri.
- Dörd bölgədə (Şəki-Zaqatala, Lənkaran-Masallı, Gəncə-Goranboy və Bakı) 324 nəfərin, o cümlədən TN-in, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin və Səhiyyə Nazirliyinin mərkəzi və yerli orqanlarının əməkdaşları ilə, məktəb direktorlarının, müəllimlərin, səhiyyə işçilərinin, valideynlərin,

sağlam uşaqların və əlilliyi olan uşaqların, QHT, Əlil Təşkilatları (ƏT) və reabilitasiya mərkəzləri əməkdaşlarının iştirakı ilə 125 tədqiqat tədbiri vasitəsilə 4 tematik situasiya təhlili.

■ Biliklər,
münasibət və
təcrübə üzrə
tədqiqatın
aparıldığı
rayonlar

